

JEAN-JACQUES
ROUSSEAU

CONTRACTUL SOCIAL

Traducere de H. H. Stahl

ANTET

© ANTET XX PRESS

© Toate drepturile asupra versiunii în limba română aparțin editurii ANTET XX PRESS. Reproducerea sau transmiterea, chiar fragmentară prin orice mijloace cunoscute sau viitoare sunt permise numai cu acordul scris al Editorului.

Redactor: Nicolae Năstase
Tehnoredactare computerizată: Diana Grad
Coperta: Diana Grad

ISBN: 978-973-636-502-7

DESPRE CONTRACTUL SOCIAL
SAU
PRINCIPIILE DREPTULUI POLITIC
de
JEAN-JACQUES ROUSSEAU
cetățean al Genevei

CARTEA I

Vreau să cercetez dacă în ordinea civilă¹ poate exista vreo regulă de administrare legitimă și sigură², luându-i pe oameni așa cum sunt și legile așa cum pot fi. Voi căuta să îmbin neconținut, în cercetarea mea, ceea ce dreptul permite cu ceea ce impune interesul, astfel încât justiția și utilitatea să nu se afle de fel în contradicere³.

Intru în materie fără să mai fac dovadă importanței subiectului meu. Voi fi întrebat, poate: sunt eu oare prinț sau legiuitor, ca să scriu despre politică? Răspund că nu, și tocmai de aceea scriu despre politică. Dacă aș fi prinț sau legiuitor nu mi-aș mai pierde timpul să spun ce trebuie făcut: aș face sau aș tăcea.

Fiind născut cetățean al unui stat liber și ca membru al suveranului⁴, oricât de slabă ar fi influența ce o poate avea glasul meu în treburile publice, dreptul meu de vot e de ajuns pentru a-mi impune datoria de a le cunoaște; ori de câte ori meditez asupra formelor de guvernământ sunt fericit să găsesc mereu în cercetările mele noi temeuri ca s-o iubesc pe cea din țara mea!

1. A se înțelege: „în dreptul public”. E vorba de a studia principiile constitutive ale oricărei societăți (Beaulavon).

2. „Administrație” are aici un sens foarte general. Nu e vorba de guvernământ, ci de însăși alcătuirea statului. „Legitimă și sigură”: conformă justiției și având toate șansele să dăinuiască.

3. Când Rousseau folosește cuvântul „justiție” are în vedere două sensuri deosebite:

a. Este o cerință a rațiunii universale. Ea este voită de Dumnezeu care a depus-o ca să mântă în conștiințele tuturor oamenilor. Această sămânță nu se poate dezvolta decât în ordinea civilă.

b. Este ansamblul regulilor a căror respectare trebuie să permită corpului social să-și păstreze coeziunea și să se perpetueze.

În acest dublu sens al cuvântului „justiție” găsim deci, pe plan moral, aceeași contradicție pe care o vom regăsi și pe plan religios, între „Profesia de credință a unui preot din Savoia” și capitolul despre *religia civilă*.

Aici, cele două sensuri se confundă. Rousseau pune deci problema centrală care face obiectul cercetărilor sale în felul următor:

Cum pot fi împăcate cerințele justiției cu cele ale firii omului, mânat de instinctele, apoi de pasiunile lui, înainte de contract? Nu e vorba de a suprima pasiunile (*ceea ce impune interesul*), căci ar fi împotriva naturii, ci de a le pune în armonie (*să nu se afle de fel în contradicere*) cu cerințele justiției. Dacă cetățenii nu vor avea conștiința că interesele lor profunde coincid cu justiția, ordinea socială nu va fi stabilă.

4. „Suveran” Consiliul general, adunarea suverană a Republicii Geneva.

Cap. I. SUBIECTUL ACESTEI PRIME CĂRȚI⁵

Omul s-a născut liber, dar pretutindeni e în lanțuri⁶. Cutare ins se crede stăpânul altora, deși e totuși mai sclav decât ei⁷. Cum s-a produs această schimbare? Nu știu⁸! Ce o poate face să fie legitimă?⁹ Cred că pot răspunde la această întrebare.

Dacă n-aș lua în considerație decât forța și efectul care decurge din ea, aș spune: „Atâta vreme cât un popor este silit să asculte și ascultă, bine face. Dar dacă el scutură jugul de îndată ce-l poate scutura, face și mai bine! Căci dacă-și regăsește libertatea pe temeiul aceluiași drept prin care i-a fost răpită, înseamnă că: sau este îndreptățit să și-o recapete, sau i-a fost răpită fără temei. Ordinea socială este însă un drept sfânt¹⁰ care stă la temelia tuturor celorlalte. Totuși, acest drept nu vine nicidecum de la natură, ci este întemeiat pe convenții. Să vedem deci care sunt aceste convenții. Dar, înainte de a ajunge acolo, trebuie să demonstrez mai întâi ceea ce am afirmat.

Cap. II. DESPRE CELE DINTĂI SOCIETĂȚI

Cea mai veche dintre toate societățile – și singura naturală – este familia. Dar nici copiii nu rămân legați de părinți decât atâta timp cât au nevoie de ei ca să-și asigure viața. De îndată ce această nevoie încețază, legătura naturală se dizolvă. Copiii, scutiți acum de ascultarea

5. Concizia acestui capitol dăunează limpezimii lui.

Obiectul primei cărți este căutarea bazei legitime a ordinii sociale. Ea nu este dreptul natural (cap. II), și nu este nici forța (cap. III și IV). Trebuie deci să ne întoarcem până la o convenție (cap. V), care este pactul social (cap. VI), ale cărui principii sunt dezvoltate în cap. VII-IX.

6. Rousseau este un maestru în a-și începe o argumentare printr-o formulă strălucitoare de acest gen. Ea pare a contrazice ceea ce spusese despre Geneva: *fiind născut cetățean al unui stat liber*. Geneva este însă o excepție.

Omul s-a născut liber. Pentru noi aceasta este o eroare: omul primitiv este aservit forțelor naturii. Dar Rousseau distinge „două feluri de dependențe: cea a lucrurilor, fiind lipsite de moralitate nu dăunează libertății și nu dă naștere la vicii; dependența oamenilor, fiind dezordonată, dă naștere tuturor viciilor, și datorită ei stăpânul și sclavul se depravează reciproc” (*Emil* II, p. 70, ed. Richard).

Asadar, Rousseau, prin libertate, înțelege numai libertatea față de ceilalți oameni.

7. Rousseau a dezvoltat adeseori ideea că în societate cei bogați și cei puternici suferă și ei din pricina ordinii sociale. Ei sunt sclavii opiniei. E de notat alunecarea de înțelesuri între fraza dintăi, care are un sens politic, și cea de-a doua, care are un sens moral.

8. Totuși i-a dat o explicație în *Discurs asupra inegalității*. Dar lucrarea aceasta era doar o ipoteză istorică, lăsată aici dinadins deoparte. Nu de fapte e vorba, ci de drept.

9. Problema centrală a *Contractului social* este pusă aici: în ce condiții poate deveni legitimă schimbarea prin care omul a pierdut libertatea sa naturală? Răspunsul va fi: trebuie respectat contractul social, care dă omului libertatea civilă în schimbul libertății naturale.

10. „Sfânt”, în sensul că nu-și găsește justificarea decât în sine însuși. Rousseau demască aici pe cei care justifică ordinea monarhică prin starea de fapt.

pe care o datorau părintelui, ca și acesta, scutit acum de îngrijirea datorată copiilor, își recapătă cu toții, în egală măsură, independența. Dacă continuă să rămână uniți, ei nu mai fac aceasta în chip natural, ci voluntar; iar familia, la rândul său, se menține numai prin convenție¹¹.

Această libertate comună este o consecință a naturii omului: prima sa lege este de a veghea asupra propriei sale conservări, primele sale griji sunt față de sine însuși. De îndată ce omul atinge vârsta rațiunii, alegându-și singur mijloacele cele mai potrivite pentru a-și păstra viața, devine prin aceasta singurul său stăpân¹².

Familia este deci, dacă vreți, primul model al societăților politice¹³: șeful este o imagine a tatălui, iar poporul este o imagine a copiilor; fiind născuți cu toții liberi și egali, ei nu-și înstrăinează libertatea decât în folosul lor. Deosebirea stă doar în faptul că, în familie, dragostea tatălui pentru copiii săi este răsplata îngrijirii ce le-o dă; pe când în stat, plăcerea de a comanda înlocuiește această dragoste, pe care șeful nu o are față de supușii săi.

Grotius¹⁴ neagă ideea că orice putere umană ar fi stabilită în folosul celor care sunt guvernați. Ca exemplu, el citează sclavia. Felul lui cel mai constant de a judeca este acela de a stabili întotdeauna dreptul pe baza violenței*. S-ar putea folosi o metodă mai consecventă, dar nu mai favorabilă tiranilor.

După părerea lui Grotius, s-ar pune, deci, întrebarea: oare genul uman aparține unei sute de oameni sau, dimpotrivă, această sută de oameni aparține genului uman? S-ar părea, de-a lungul întregii sale

11. „Prin convenție”. Discuția aceasta are mare importanță în epoca respectivă. Rousseau respinge teza monarhistă potrivit căreia puterea regelui asupra supușilor săi e de aceeași natură ca și puterea tatălui asupra copiilor săi. E teza lui Bossuet, a englezilor Filmer și Ramsay. Teza contrarie este susținută de Algernon Sidney și Locke. (Vezi *Discursul asupra inegalității*, pag. 130-131).

12. Libertatea omului este legată de conservarea sa. Natura, după Rousseau, i-a dat viața, de care el nu are dreptul să dispună, precum și libertatea, care îi permite să-și asigure conservarea. Rousseau se inspiră, în această privință, de la Locke. (*Eseu asupra guvernământului civil*, paragraful 23).

13. „Al societăților politice”, familia, de vreme ce se întemeiază pe o convenție.

14. Grotius, Jurist olandez care a trăit la Curtea regelui Ludovic al XIII-lea. A publicat în 1625 *Despre dreptul de război și pace* (în limba latină). (Vezi lucrarea de față, cartea I, cap. 3). După ce a înălțat obiecția privitoare la familie, Rousseau pune în discuție dreptul forței și în special sclavajul. El îl atacă pe Grotius cu o asprime neîntâlnită în *Discursul asupra inegalității*.

* „Savantele cercetări asupra dreptului public nu sunt, adeseori, decât istoria vechilor abuzuri; iar cei care și-au dat prea multă osteneală cu studiarea lor au dovedit o încăpățănare ce ar fi fost demnă de o cauză mai bună” (Tratat despre interesele Franței față de vecinii săi de marchizul d'Argenson¹⁵, tipărit la Rey, în Amsterdam). Tocmai aceasta a făcut Grotius! (Nota lui Rousseau.)

15. D'Argenson a fost ministru al afacerilor externe între 1744 și 1747. Textul citat de Rousseau se află în „*Tratat despre admiterea democrației într-un stat monarhic, sau consideratii asupra guvernământului trecut și prezent al Franței*”, ediția din Liège, 1787 (Halbwachs).

cărți, că Grotius înclină mai mult spre prima părere. Acesta este și sentimentul lui Hobbes¹⁶. Astfel, iată specia umană împărțită în turme de vite, fiecare avându-și șeful său, care o păstorește pentru a o mânca.

După cum un păstor este de o natură superioară celei a turmei, tot astfel și păstorii de oameni, adică șefii, sunt superiori, prin natura lor, popoarelor. După cum spune Filon¹⁷, așa judeca împăratul Caligula, trăgând destul de corect din această analogie concluzia că regii erau zei sau că popoarele erau niște vite.

Raționamentul acestui Caligula este, în fond, același cu raționamentul lui Hobbes și al lui Grotius. Înaintea lor, Aristotel¹⁸ spusese și el că oamenii nu sunt egali de la natură, unii născându-se pentru sclavie, iar alții pentru a fi stăpâni.

Aristotel avea dreptate; dar el confunda efectul cu cauza. E absolut sigur că orice om născut în sclavie se naște pentru a fi sclav. În lanțuri, sclavii pierd totul, până și dorința de a scăpa de lanțuri¹⁹. Ei își iubesc servitutea, așa cum tovarășii lui Ulise își iubeau îndobitocirea*. Dacă există deci sclavi din fire, aceasta este pentru că au existat mai întâi sclavi împotriva firii. Violența a dat naștere celor dintâi sclavi și lașitatea le-a perpetuat sclavia.

N-am pomenit nimic de regele Adam și nici de împăratul Noe, tatăl a trei mari împărați care și-au împărțit lumea, așa cum au făcut și copiii lui Saturn, cu care au și fost de altfel asemuiți. Nădăjduiesc că lumea îmi va fi recunoscătoare pentru această moderație: căci trăgându-mă direct din unul dintre acești prinți, poate chiar din ramura cea dintâi născută, cine știe dacă, după o verificare a titlurilor, nu m-aș pomeni că sunt regele legitim al genului uman! În orice caz, nu se poate nega că Adam a fost suveran al lumii, întocmai ca și Robinson, pe insula sa, de vreme ce a fost singurul ei locuitor; iar lucrul cel mai comod în asemenea împărății era că monarhul, sigur pe tronul său, n-avea a se teme nici de răcoale, nici de război, nici de conspiratori²⁰.

16. Hobbes: filosof englez (1588-1679), autor al lui *De cive* (Despre cetățean) (1642) și al lucrării *Leviathan* (1651).

17. Filon din Alexandria sau Filon Evreul, mort prin anul 54 î. Ch.

18. Aristotel: *Politică*, cartea I, cap. 1. Rousseau vorbește întâi de sclavajul așa-zis natural, înainte de a vorbi despre sclavajul bazat pe o convenție (cap. IV). Aristotel a scris: „Natura, în scopuri de conservare, a creat anumite ființe pentru a comanda și altele pentru a asculta”. Era teoreticianul societății sclavagiste.

19. Teză contrarie faptelor. Istoria romană e plină de revolte ale sclavilor. Dar Rousseau nu știa acest lucru.

* *Vezi micul tratat al lui Plutarh cu titlul: „Dobitoacele se folosesc de rațiune”* (Nota lui Rousseau.)

20. Rousseau ia aici în derădere, cu mai puțină strălucire decât ar fi făcut-o Voltaire, dar pe același ton ireverențios față de scriptură, pe teoreticienii monarhiei ereditare.

Cap. III. DESPRE DREPTUL CELUI MAI TARE

Cel mai puternic nu este niciodată destul de puternic încât să fie întotdeauna stăpânul, dacă nu-și transformă puterea în drept și nu schimbă ascultarea în datorie. De aici dreptul celui mai tare; drept în aparență luat în ironie²¹, dar în realitate stabilit în principiu. Dar nu ni se va explica niciodată acest cuvânt? Forța este o putere fizică: nu văd ce moralitate ar putea rezulta din efectele ei. A ceda în fața forței este un act de necesitate, nu de voință; este cel mult un act de prudență. În ce sens ar putea fi o datorie?

Să admitem un moment acest pretins drept. Afirm că nu rezultă de aici decât vorbe fără sens; căci de îndată ce admitem că forța creează dreptul, efectul se schimbă o dată cu cauza, astfel încât orice forță care o învinge pe cea dintâi îi moștenește și dreptul. De îndată ce există posibilitatea de a nu asculta fără ca aceasta să atragă după sine o pedeapsă, neascultarea este legitimă. Și cum cel mai puternic are întotdeauna dreptate, nu ne mai rămâne decât să facem în așa fel încât să fim cei mai puternici.

Or, ce fel de drept poate fi acela care dispare când forța încetează? Dacă trebuie să ascuți de teama forței, nu e nevoie să ascuți din datorie; iar dacă nu mai ești silit să ascuți din datorie, nu mai ești nici obligat s-o faci. Se vede deci limpede că aici cuvântul *drept* nu adaugă nimic forței; el nu are, în fraza aceasta, nici un sens.

Dați ascultare puterii. Dacă asta înseamnă „cedați în fața forței”, atunci regula este bună, dar inutilă; mă fac chezaș că nu va fi niciodată încălcată. „Orice putere vine de la Dumnezeu”²², recunosc. Dar tot de la El vine și orice boală; înseamnă oare că nu avem voie să chemăm doctorul? Dacă un tâlhar mă prinde într-un colț de pădure, voi fi silit să-mi dau punga; dar dacă am posibilitatea să n-o fac, cum aș putea fi obligat, în conștiința mea, să i-o dau? În fond, și pistolul din mâna lui este o forță.

Așadar, forța nu creează dreptul, iar omul nu este obligat să dea ascultare decât puterilor legitime. Iată deci că ne întoarcem mereu la prima mea întrebare²³.

21. În sensul că expresia „dreptul celui mai tare” este ironică. (Vezi La Fontaine: „Dreptatea celui mai puternic e totdeauna cea mai bună”).

22. Sfântul Paul a spus: „Nu e putere care să nu vină de la Dumnezeu”. Rousseau combate aici pe teologii care justifică puterile stabilite.

23. Întreg capitolul acesta este un model de critică. Dar se întemeiază pe o concepție idealistă a dreptului, potrivit căreia dreptul ar fi o obligație morală universală, întemeiată pe rațiune.

Cap. IV. DESPRE SCLAVAJ

Din moment ce nici un om nu are o autoritate naturală asupra semenului său și de vreme ce forța nu dă naștere nici unui drept, rezultă că baza oricărei autorități legitime printre oameni nu poate fi decât convenția.

Dacă un particular, spune Grotius, poate să-și înstrăineze libertatea și să se transforme în sclavul unui stăpân, de ce n-ar putea un întreg popor să-și înstrăineze libertatea și să se transforme în supusul unui rege? Sunt aici destule cuvinte echivoce care ar avea nevoie de lămurire; să ne mărginim la acela de „a înstrăina”. A înstrăina înseamnă a dărui sau a vinde. Or, un om care devine sclavul altuia nu se dăruiește; cel mult se vinde pentru a-și asigura hrana. Pentru ce, deci, s-ar vinde un popor? Departe de a asigura hrana supușilor săi, regele își obține hrana sa de la ei; și, vorba lui Rabelais, „un rege nu trăiește cu puțin”! Supușii își dau, așadar, persoana, cu condiția să li se ia și avutul? Nu văd ce le-ar mai rămâne de păstrat.

Se va spune că despotul asigură supușilor săi liniștea civilă. Fie! Dar ce vor câștiga de aici dacă războaiele, pe care ambiția despotului le atrage, nesecata lui aviditate și abuzurile administrației lui îi lovesc mai mult chiar decât ar fi făcut-o neînțelegerile dintre ei?²⁴ Care le este câștigul, dacă însuși această liniște constituie una din mizeriile lor? Și la închisoare se trăiește în liniște; oare e de ajuns atâta ca să te simți bine la închisoare? Grecii închiși în văgăuna Ciclopului trăiau și ei foarte liniștiți, așteptând să le vină rândul să fie mâncați.

A spune că un om se dăruiește în mod gratuit înseamnă să spui un lucru absurd și de neconceput; un astfel de act este nelegitim și nul, prin simplul fapt că cel care îl face nu este în toate mințile. A spune același lucru despre un popor întreg înseamnă a presupune existența unui popor de nebuni; dar nebunia nu creează dreptul²⁵.

Chiar dacă fiecare s-ar putea înstrăina pe sine însuși, tot n-ar însemna că-și poate înstrăina și copiii; aceștia se nasc oameni și liberi; libertatea le aparține și nimeni altul decât ei nu are dreptul să dispună de ea. Înainte ca copiii să ajungă la vârsta rațiunii, tatăl, în numele lor, poate stabili condiții pentru asigurarea vieții și pentru bunăstarea lor;

24. În sistemul feudal, suveranul asigură vasalului protecția sa. Vasalul, la rândul-i, voia să justifice faptul că își exploata țărani, prin securitatea pe care trebuia să le-o asigure. Rousseau combate această argumentație, ajunsă din ce în ce mai absurdă o dată cu apariția marilor monarhii centralizate. Mânia împotriva absolutismului creștea; *abuzurile administrației* (în originalul francez: les vexations du ministère) sunt într-adevăr o expresie a acelei epoci.

25. Același argument ca și la Montesquieu: *Spiritul legilor*, XV, 2.